

JOHN C. CARR

Η ΗΤΤΑ
ΤΟΥ ΜΟΥΣΟΛΙΝΙ
ΣΤΟ ΨΩΜΑ
731

ΠΩΣ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ
ΣΤΑΜΑΤΗΣΑΝ ΤΗΝ
ΕΙΣΒΟΛΗ ΤΩΝ ΙΤΑΛΩΝ
ΣΤΗΝ ΑΛΒΑΝΙΑ
ΤΟΝ ΜΑΡΤΙΟ ΤΟΥ 1941

ΣΕΙΡΑ: ΙΣΤΟΡΙΑ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΣΕΙΡΑΣ: Μάρκος Καρασαρίνης

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: **Η ήττα του Μουσολίνι στο ύψωμα 731.**
Πώς οι Έλληνες σταμάτησαν την εισβολή των Ιταλών στην Αλβανία τον Μάρτιο του 1941
ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ: Mussolini's Defeat at Hill 731, March 1941.
How the Greeks halted Italy's Albanian Offensive
Από τις Εκδόσεις Pen & Sword Military, Νότιο Γόρκσαϊρ 2020
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: John C. Carr
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Δημήτριος Β. Σταυρόπουλος
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Γιώργος Κασσιπίδης
ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ – ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ ΕΞΟΦΥΛΛΟΥ: Χάρης Βαλασάμης
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Σπυριδούλα Βονίτση

© John C. Carr, 2020
© ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 2021

Πρώτη έκδοση: Οκτώβριος 2021

Έντυπη έκδοση ISBN 978-618-01-4050-7
Ηλεκτρονική έκδοση ISBN 978-618-01-4051-4

Τυπώθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρπιάου.

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής αδείας του εκδότη κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, διανομή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση, παρουσίαση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.	PSICHOGIOS PUBLICATIONS S.A.
<i>Από το 1979</i>	<i>Publishers since 1979</i>
Έδρα:	Head Office:
Τατοΐου 121, 144 52 Μεταμόρφωση	121, Tatoi Str., 144 52 Metamorfofosi, Greece
Βιβλιοπωλείο:	Bookstore:
Εμμ. Μπενάκη 13-15, 106 78 Αθήνα	13-15, Emm. Benaki Str., 106 78 Athens, Greece
Τηλ.: 2102804800 • fax: 2102819550	Tel.: 2102804800 • fax: 2102819550

e-mail: info@psychogios.gr
www.psychogios.gr • <http://blog.psychogios.gr>

JOHN C. CARR

**Η ΗΤΤΑ
ΤΟΥ ΜΟΥΣΟΛΙΝΙ
ΣΤΟ ΨΩΜΑ
731**

**ΠΩΣ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ
ΣΤΑΜΑΤΗΣΑΝ ΤΗΝ
ΕΙΣΒΟΛΗ ΤΩΝ ΙΤΑΛΩΝ
ΣΤΗΝ ΑΛΒΑΝΙΑ
ΤΟΝ ΜΑΡΤΙΟ ΤΟΥ 1941**

Μετάφραση: Δημήτριος Β. Σταυρόπουλος

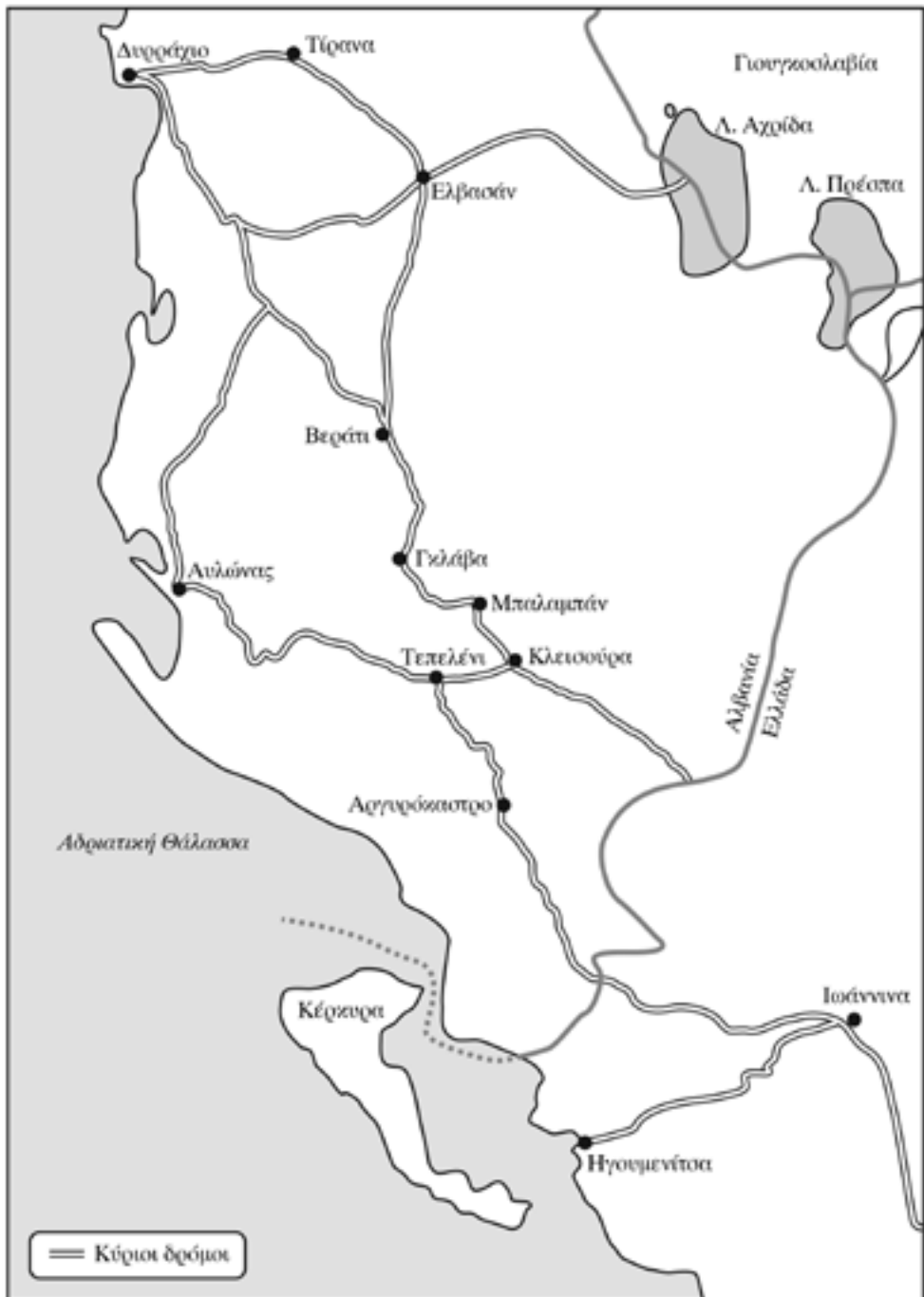

Περιεχόμενα

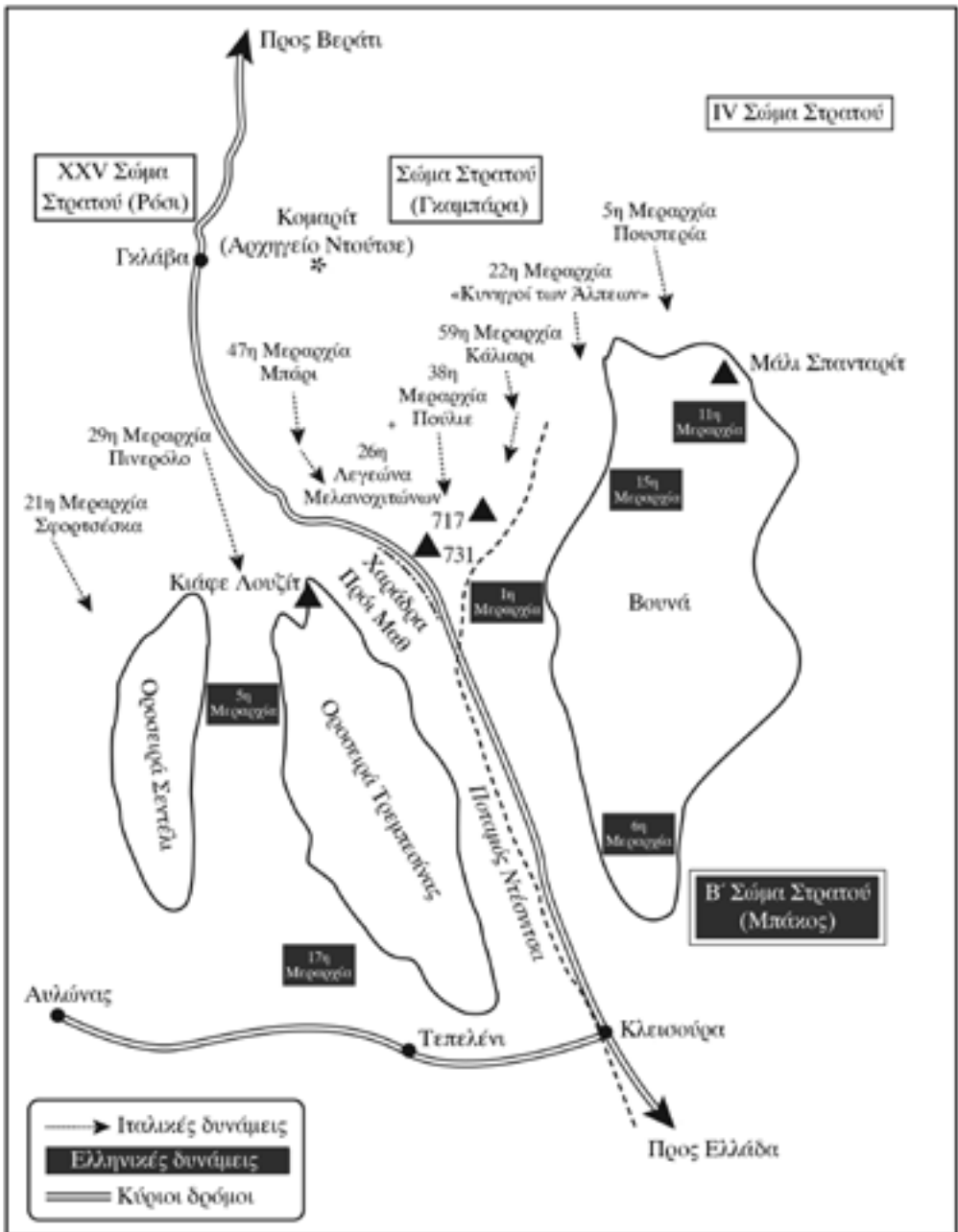
<i>Πρόλογος</i>	13
1. Ο Ντούτσε ρίχνει μια ματιά.....	21
2. Ο «περίπατος»	39
3. «Αυτό το βουνό θα γίνει ο τάφος μας».....	57
4. Η πρώτη και η δεύτερη ημέρα	83
5. Τρίτη ημέρα: το φιάσκο των μελανοχιτώνων	105
6. Τέταρτη και πέμπτη ημέρα: «Πάνε χαμένα τα παιδιά μου!»	121
7. «Θα πρέπει να αναστείλουμε την επίθεση»	141
8. Εξάντληση.....	155
9. Requiem aeternam	175
10. Πικρό χάπι	195
11. Ο απόηχος.....	215
12. Για κάποιους δεν έχει τελειώσει	239
 <i>Σημείωμα του συγγραφέα</i>	 247
<i>Ευρετήριο ονομάτων</i>	253

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Τα παραθέματα από έργα τρίτων που περιλαμβάνονται στην έκδοση αντλήθηκαν από τα αντίστοιχα βιβλία και σε αυτά τηρήθηκε η ορθογραφία του πρωτοτύπου.

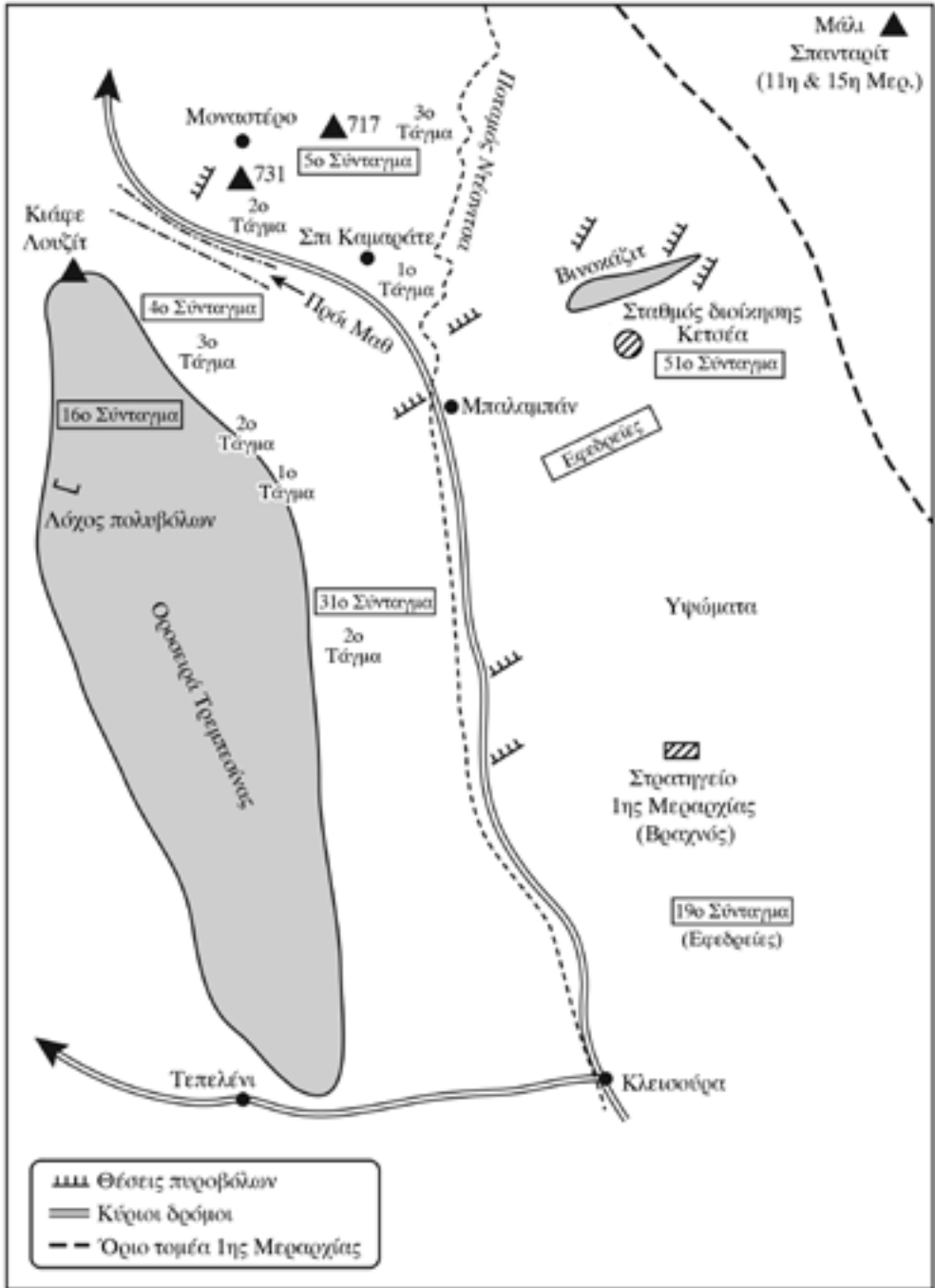
Νότια Αλβανία και Βορειοδυτική Ελλάδα

Το ξεκίνημα της μάχης

Οι αμυντικές θέσεις της ελληνικής 1ης Μεραρχίας στις 9 Μαρτίου

Πρόλογος

Κάποτε κάποιος ιστορικός θα αναζητήσει την αλήθεια για όσα συνέβησαν τότε και θα καταφύγει στα σκονισμένα αρχεία για να τη βρει. Έπειτα θα παρουσιάσει στον κόσμο την εικόνα της εξαίρετης δράσης των ταγμάτων και των πυροβολαρχιών, σύντομη όμως μα εντελώς ψυχρή. Θα λείπει απ' αυτήν η ψυχική ανάταση του πολεμιστή, καθώς και ο ενθουσιασμός για την απόφαση της υπέρτατης θυσίας. Και ψάχνοντας σε κάποιο βιβλίο ημερησίων διαταγών θα βρει κάπου μια καταχώριση που θα λέει «...Μαρτίου 1941. Ο στρατιώτης Χ διαγράφεται της δυνάμεως του συντάγματος ως φονευθείς, ηρωικώς μαχόμενος, εις τον Λόφον 731». Κι ύστερα από κάμποσα χρόνια άλλος ερευνητής θα προσπαθήσει με δυσκολία να διαβάσει το όνομα του στρατιώτη, αλλά στο μεταξύ το μελάνι θα έχει ξεθωριάσει. Αργότερα κι άλλοι ιστορικοί δε θα είναι σε θέση να διαβάσουν το όνομα του στρατιώτη, γιατί η γραφή θα έχει σβηστεί εντελώς.

Αυτά τα λόγια κατά κάποιον τρόπο με αφορούσαν. Το «κάποτε» ήταν στις αρχές του 2019, κι εγώ ήμουν ο «κάποιος ιστορικός» που «κατέφυγε στα σκονισμένα αρχεία» του Ελληνικού Πολεμικού Μουσείου στην Αθήνα. Όταν το διάβασα αυτό πετάχτηκα όρθιος στο κάθισμά μου και σήκωσα το βλέμμα μου από τις κιτρινισμένες σελίδες, αφουγκραζόμενος ετούτη την αμυδρή αλλά διακριτή φωνή από το παρελθόν. Η φωνή εκείνη είχε σιγήσει για πολλές δεκαετίες, περιμένοντας με απεριόριστη υπομονή κάποιον να την αξιοποιήσει. Η εμπειρία μου προκάλεσε ένα υγιές αίσθημα ταπεινοφροσύνης· με ώθησε να προσπαθήσω να δικαιώσω εκείνους τους γενναίους άνδρες και των δύο πλευρών –τους ανεξήγητα αγνοημένους από τον κύριο όγκο της ιστοριογραφίας του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου– οι οποίοι ενεπλάκησαν στην επική μάχη για το Ύψωμα 731. Θα ήμουν

άραγε ικανός να αναβιώσω έστω ένα μικρό μέρος από εκείνη την «ψυχική ανάταση και τον ενθουσιασμό για την απόφαση της υπέρτατης θυσίας» που είναι τόσο εσφαλμένη πολιτικά (για να μην πω ακατανόητη) στη σημερινή ψηφιακά πληκτική και πολύ λιγότερο ευγενή εποχή μας;

Το αν το κατάφερα ή όχι, μόνον ο αναγνώστης μπορεί να το κρίνει. Ποιος ιστορικός άλλωστε, που γράφει σε απόσταση δύο ή τριών γενεών από το αντικείμενό του, έχει πραγματικά οποιαδήποτε ελπίδα να αναπαραγάγει τη μοναδική και απερίγραπτη εμπειρία ενός πεδίου μάχης στον νου ενός αναγνώστη; Παρ' όλα αυτά είναι δουλειά μας το να προσπαθήσουμε. Το βιβλίο αυτό θα επιχειρήσει να ξαναζωντανέψει την τεράστια ένταση και, ναι, τη φρίκη της διάρκειας ενός μηνός μάχης του Ύψωματος 731 ανάμεσα στον ελληνικό και στον ιταλικό στρατό, η οποία δεν έχει περιγραφεί ποτέ μέχρι τώρα επαρκώς στα αγγλικά.

Τα λόγια με τα οποία ξεκινά αυτός ο πρόλογος γράφτηκαν το 1949 από τον Γεώργιο Κίτσο, έναν Έλληνα αξιωματικό, στην εισαγωγή του έργου του, *Εαρινή Ιταλική Επίθεση 731*. Εκείνη την εποχή ήταν ακόμη νωπές οι μνήμες των απεγνωσμένων μαχών στα αλβανικά βουνά το 1940 και το 1941, όταν τα στρατεύματα του Μουσολίνι εισέβαλαν στην Ελλάδα, ελπίζοντας να εξουδετερώσουν αυτή τη χώρα ως δυνητικό σύμμαχο της Βρετανίας, αλλά αντιθέτως βρέθηκαν να απωθούνται από έναν απρόσμενα σκληρό εχθρό. Ανάμεσα στους «σκονισμένους» τόμους του Ελληνικού Πολεμικού Μουσείου αισθανόμουν το βλέμμα κάποιου, μεταφορικά μιλώντας, πάνω από τον ώμο μου, ενθαρρύνοντάς με σιωπηρά και ίσως με ευγνωμοσύνη επειδή κάποιος στη δεύτερη δεκαετία του 21ου αιώνα έμπαινε στον κόπο να ανακαλύψει τι συνέβη στο Ύψωμα 731, ένα από τα πιο αιματοβαμμένα υψώματα στη σύγχρονη στρατιωτική ιστορία. Τα λόγια του Κίτσου αποτελούν επίσης μία νηφάλια υπενθύμιση της ασταμάτητης ροής του χρόνου, του εχθρού κάθε μνήμης – ενός εχθρού απέναντι στον οποίο ο επιμελής ιστορικός μπορεί να αντιπαραθέσει μόνο αδύναμα όπλα.

Το Ύψωμα 731 ήταν ένα από εκείνα τα διαβόητα υψώματα που αναδύονται συχνά στη στρατιωτική ιστορία: στον νου κάποιου έρχονται το Ύψωμα του Κοιμητηρίου στο Γκέτισμπεργκ, το Μόντε Κασίνο στην Ιταλία, το Ύψωμα της Σταύρωσης στο Άαχεν και η Ίβο Τζίμα. Γνωστό στους Ιταλούς ως Ύψωμα 731 Μοναστέρο, από ένα μοναστήρι που βρισκόταν σε μία κοντινή προεξοχή, το Ύψωμα 731 δεν

ανήκει στις πιο γνωστές συγκρούσεις του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Ήταν όμως εξαιρετικά άγρια. Ίσως το πιο κοντινό αντίστοιχο στην ίδια παγκόσμια σύρραξη είναι η μάχη για την Ίβο Τζίμα ακριβώς τέσσερα χρόνια αργότερα. Και στις δύο περιπτώσεις, οι επιτιθέμενοι έκαναν μία απεγνωσμένη και αιματηρή απόπειρα απέναντι σε πολύ αντίξοες συνθήκες να εξασφαλίσουν ένα στρατηγικό ύψωμα – το Ύψωμα 731 στην Αλβανία και το όρος Σουριμπάτσι στην Ίβο Τζίμα. Και με στυγνή ομοιότητα, ο αγώνας τράβηξε για εβδομάδες, με εξαιρετικά μεγάλες απώλειες και με θαυμάσιες επιδείξεις ηρωισμού και από τις δύο πλευρές.

Για δεκαεπτά ημέρες τον Μάρτιο του 1941, το επιτιθέμενο ιταλικό VIII Σώμα Στρατού, παρά την αποφασιστικότητά του, αιματοκυλίστηκε. Σε αντίθεση με τους Αμερικανούς στην Ίβο Τζίμα και τους Νότιους στο Γκέτισμπεργκ, οι Ιταλοί στην Αλβανία δεν ήταν ποτέ εφοδιασμένοι και εξοπλισμένοι επαρκώς για την αποστολή τους· στην πραγματικότητα, μεγάλο μέρος του υλικού τους αποδείχθηκε κατώτερο εκείνου των Ελλήνων, ιδίως στο πυροβολικό και στα πολυβόλα.

Πάνω απ' όλα όμως, οι Έλληνες υπερίσχυσαν από άποψη ηθικού. Αν και σίγουρα πολλοί Ιταλοί στρατιώτες πίστευαν και ενστερνίζονταν τη φασιστική γραμμή ότι ο Ντούτσε οδηγούσε ξανά την Ιταλία στις χαμένες από καιρό ημέρες του ρωμαϊκού μεγαλείου και ότι τα μικρότερα μεσογειακά έθνη (όπως η Ελλάδα) έπρεπε να υποταχθούν, πολλοί άλλοι –ίσως η πλειονότητα– είχαν περάσει απρόθυμα στον ώμο το τουφέκι τους και είχαν κρεμάσει τον γυλιό τους στην πλάτη για να πολεμήσουν ένα έθνος το οποίο ποτέ δεν είχαν φανταστεί ότι ήταν εχθρός τους. Μέχρι τον Μάρτιο του 1941, το *Regio Esercito* (Βασιλικός Στρατός) για τέσσερις μήνες είχε υποστεί απώλειες στα παγωμένα κατσάβραχα της Αλβανίας· εκείνο τον τρομερό χειμώνα, πολλοί άνδρες και υποζύγια και στις δύο πλευρές είχαν κυριολεκτικά παγώσει μέχρι θανάτου εκεί όπου έστεκαν. Τώρα οι Ιταλοί *σολντάτι* λάμβαναν τη διαβεβαίωση ότι μία ακόμη μαζική εφόρμηση θα λύγιζε τους πεισματάρηδες Έλληνες και θα τους έτρεπε τελικά σε φυγή.

Το εντυπωσιακό είναι πως, παρά το χαμηλό ηθικό στις τάξεις των Ιταλών στρατιωτών και τις δεινές δοκιμασίες που είχαν περάσει από τον αλβανικό χειμώνα, η πλειονότητά τους ρίχτηκε στη μηχανή του κιμά του Ύψωματος 731 ηρωικά. Έπειτα από τον πόλεμο, ένας Έλ-

ληνας ιστορικός έγραψε: «Θα σκεφτόταν κανείς ότι η μάχη είχε σκηνοθετηθεί από έναν διαβολικό σκηνοθέτη για να δώσει την αίσθηση της φρίκης, του δέους, της αιματοχυσίας και του ηρωισμού».

Όπως πάντα, οι νικητές είναι αυτοί που διαμορφώνουν την ιστορική μνήμη. Είμαστε όλοι εξοικειωμένοι με το εμβληματικό στιγμιότυπο του Τζο Ρόζενταλ από την ύψωση της αστερόεσσας στο όρος Σουριμπάτσι, μία από τις εικόνες της Ιστορίας που έχουν αναπαράχθει υπερβολικά αλλά και έχει γίνει αντικείμενο βιβλίων και ταινιών. Θα υπήρχε όμως εκείνη η φωτογραφία αν η αμερικανική 5η Μεραρχία Πεζοναυτών είχε εκδιωχθεί από την Ίβο Τζίμα; Ομοίως, στην Ελλάδα οι στρατιωτικές επιτυχίες του 1940-41 σε βάρος των Ιταλών θεωρούνται δίκαια ως ένα σημαντικό στρατιωτικό κατόρθωμα και τιμούνται επισήμως κάθε χρόνο μέχρι σήμερα. Η μάχη του Υψώματος 731 τερατίστηκε με μία ελληνική τακτική νίκη, αν και δαπανηρή. Ήταν όμως οι επιτιθέμενοι Ιταλοί εκείνοι που υπέστησαν τα χειρότερα και που αναπαύονται αόρατοι, θα λέγαμε, στη σκιά της Ιστορίας. Ποιος θυμάται τους χιλιάδες και από τις δύο πλευρές που χάθηκαν πάνω στις ρημαγμένες από τις εκρήξεις πλαγιές του Υψώματος 731, εκτός από εκείνους που έχτισαν τα λιγοστά φθαρμένα πέτρινα μνημεία που σπανίως έχουν επισκέπτες και που σίγουρα δε συγκαταλέγονται στους καταλόγους των πεδίων μάχης του κόσμου που πρέπει οπωσδήποτε να δει κανείς; Είναι κατανοητό γιατί και οι δύο πλευρές εξισώνουν το ύψωμα με τον Γολγοθά, την τοποθεσία της σταύρωσης του Χριστού.

Γνωρίζω μόνο δύο περιπτώσεις όπου ο Ελληνοϊταλικός Πόλεμος πρόσφερε το τυχαίο υπόβαθρο για μυθιστορήματα που είναι γραμμένα στην αγγλική γλώσσα: το βιβλίο *Φίλοι και ήρωες* (1965) της Ολίβια Μάνινγκ και το βιβλίο *Το μαντολίνο του Λοχαγού Κορέλι* (1994) του Λουί ντε Μπερνιέ. Στην πραγματικότητα, αυτή η σύρραξη πάσχει από σχετική έλλειψη ιστορικής «προβολής» και σ' αυτό τον λόγο οφείλεται εν μέρει το γεγονός ότι η μάχη για το Ύψωμα 731 δεν είναι εύκολη ως προς την έρευνά της. Οι πηγές είναι αποσπασματικές και συχνά αντιφατικές, με ενοχλητικά κενά στην καταγεγραμμένη αλληλουχία των γεγονότων. Η βιβλιοθήκη του Ελληνικού Πολεμικού Μουσείου στην Αθήνα περιέχει έναν επαρκή αριθμό πηγών από την ελληνική πλευρά, και οφείλω πολλές ευχαριστίες στον βιβλιοθηκάριο, Δημήτρη Ρούλια, και στον βοηθό του, αντιπλοίαρχο Χαράλαμπο Σκλαβούνο του ελληνικού Πολεμικού Ναυτικού. Αυτές οι πηγές πε-

ριλαμβάνουν επίσημες ελληνικές στρατιωτικές εκτιμήσεις για την ιταλική στρατηγική και τακτική, καθώς και θεωρίες για το πώς απέτυχε τελικά ο Μουσολίνι, όπως υποδηλώνει και ο τίτλος του ανά χειράς βιβλίου.

Το βιβλίο, ωστόσο, δε θα μπορούσε να είχε γραφτεί δίχως τη γενναιοδωρη βοήθεια του διευθυντή δημοσίων σχέσεων και μέσων του ελληνικού Πολεμικού Μουσείου, Γιάννη Κοροδήμου, ο οποίος με έχει συχνά βοηθήσει σε άλλα συγγραφικά εγχειρήματα κατά το παρελθόν και έπαιξε σημαντικό ρόλο στο να καταφέρω να επισκεφθώ το Ύψωμα 731, στο οποίο δεν είναι εύκολο να φτάσει κανείς ακόμη και σήμερα.

Οφείλω μεγάλη ευγνωμοσύνη στον αξιότιμο Γιώργο Σούρλα, Έλληνα πρώην υπουργό ο οποίος είναι τώρα επικεφαλής της Ένωσης Τέκνων, Συγγενών και Φίλων Πεσόντων κατά το Έπος του 1940-41 και ο οποίος με συνόδευσε στην Αλβανία στα τέλη του Οκτωβρίου 2019. Μαζί μου ήταν επίσης ο αντιστράτηγος ε.α. Αριστόδημος Μπουλούκος και η σύζυγός του Δήμητρα, οι οποίοι διαχειρίστηκαν τα πρακτικά ζητήματα του ταξιδιού.

Στην Αλβανία, ο Ορφέας Μπέτσι από το Αργυρόκαστρο και ο Αλέξανδρος Σέλφο από την Κλεισούρα πρόσφεραν ζωτικής σημασίας υπηρεσίες μεταφοράς. Θα πρέπει να επαινέσω την αντοχή και την καλή διάθεση της Ιωάννας Γουργιώτη του ταξιδιωτικού πρακτορείου Art of Travel, η οποία μας οδήγησε στην Αλβανία και πάλι πίσω, μένοντας όρθια για πολλές συνεχόμενες ώρες, δίχως να της λείψει το χαμόγελο ακόμη και στις πιο δύσκολες στιγμές.

Ειδικές ευχαριστίες απευθύνονται επίσης στον Ανδρέα Μάρκου, τον επικεφαλής της Ομάδας Ιστορικής Αναβίωσης Ελληνικού Στρατού του 1940 (ο οποίος μου διέθεσε επίσης μερικές σπάνιες φωτογραφίες μάχης), καθώς και στον πρώην δημοσιογράφο και κοινοβουλευτικό Νάσο Αθανασίου, ο οποίος με κατηύθυνε εξαρχής να εμβαθύνω στο αντικείμενο. Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω τον επιμελητή Κρίστοφερ Τριμ του οποίου το αείτιο μάτι εντόπισε πολλά λάθη στο κείμενο, τα οποία πίστευα ότι είχα διορθώσει.

Αν υπάρχει μία δυνητική κριτική για το βιβλίο, την οποία ελπίζω να προκαταλάβω, είναι ότι ίσως ορισμένοι αναγνώστες θεωρήσουν πως γέρνει μάλλον αισθητά προς την ελληνική πλευρά. Αυτό οφείλεται στο ότι η έρευνά μου εντόπισε περισσότερο υλικό στην ελληνική πλευρά απ' ό,τι στην ιταλική: κατά κάποιον τρόπο αυτό ήταν αναπόφευκτο, καθώς η ελληνική στρατιωτική ιστορική παράδοση μετά τον Β΄ Πα-

γκόσμιο Πόλεμο προώθησε σοβαρά τις επιτυχίες στην Αλβανία, ενώ η μεταπολεμική Ιταλία, προσπαθώντας να σβήσει την κηλίδα της συμμετοχής της στον Άξονα, παραμένει απρόθυμη να δημοσιεύσει τα πολεμικά της αρχεία. Κανένα έθνος όμως, παρά την όποια ιστορική επισημάνση περί «σωστού» ή «λάθους», δεν πρέπει να κρύβει τις γενναίες πράξεις των στρατιωτών του.

Είναι κοινός τόπος μεταξύ των συγγραφέων του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου ότι η εξάμηνη αποτυχία του Μουσολίνι στην αλβανική εκστρατεία υπήρξε μία κολοσσιαία απεισκευασία εκ μέρους του. Η Αμερικανίδα ιστορικός Μπάρμπαρα Τάτσμαν ορίζει την απεισκευασία ως «την επιδίωξη πολιτικής αντίθετα από το ίδιο συμφέρον». Ο ορισμός αυτός όμως θέτει το ερώτημα ποιο είναι πραγματικά το «ίδιον συμφέρον» σε κάθε δεδομένη στιγμή. Αναμφισβήτητα ο Μουσολίνι νόμιζε ότι είχε δίκιο όταν εισέβαλε στην Ελλάδα, βασιζόμενος στην αντίληψή του για το ποιο ήταν το ίδιο συμφέρον της Ιταλίας εκείνη την εποχή. Τα σχέδιά του ανατράπηκαν από την απρόοπτη εξέλιξη του πολέμου και όχι από οποιοσδήποτε «υψηλότερες» ηθικές παραμέτρους. Και αυτό δεν ήταν πουθενά αλλού πιο προφανές απ' ό,τι στο Ύψωμα 731.

Μερικοί Έλληνες ιστορικοί ισχυρίζονται πως η αποτυχία του Μουσολίνι στο Ύψωμα 731 υποχρέωσε τον Χίτλερ να επέμβει στην Ελλάδα και να μεταθέσει για αργότερα τη σχεδιαζόμενη εισβολή του στη Ρωσία, αλλά οι ενδείξεις που έχουμε γι' αυτό δεν είναι ισχυρές· ο Χίτλερ είχε να τα βγάλει πέρα με πιο πολύπλοκους παράγοντες. Το σημαντικότερο είναι ότι το Ύψωμα 731, περισσότερο απ' οτιδήποτε άλλο, σηματοδότησε την αρχή του τέλους της πολιτικής σταδιοδρομίας του ίδιου του Μουσολίνι ως δικτάτορα· στο εξής δεν μπορούσε παρά να είναι μόνο πωτική.

Οι φοβερές ιταλικές απώλειες έκαναν προφανές σε μία όλο και μεγαλύτερη μερίδα του σώματος των Ιταλών αξιωματικών πόσο μεγάλο λάθος ήταν ο πόλεμος κατά της Ελλάδας. Εκείνη την εποχή, ο Αλεξάντερ Κερκ, ο Αμερικανός πρεσβευτής στη Ρώμη, έγραψε στην Ουάσινγκτον για τη μακρινή πιθανότητα μιας εξέγερσης του στρατού κατά του ντροπιασμένου Ντούτσε – μία εξέγερση που επρόκειτο να πραγματοποιηθεί δύο χρόνια αργότερα.

Για να αποφύγω τη σύγχυση του αναγνώστη, έχω γράψει τα ιταλικά σώματα στρατού με λατινική αρίθμηση (π.χ. IV Σώμα Στρατού, VIII Σώμα Στρατού) και τα ελληνικά σώματα στρατού με ελληνική αρίθ-

μηση (π.χ. Α΄ Σώμα Στρατού, Β΄ Σώμα Στρατού). Έχω τυποποιήσει την απαρίθμηση των μεραρχιών, συνταγμάτων, ταγμάτων και λόχων και για τις δύο πλευρές, ελπίζοντας ότι αυτό το πλαίσιο θα καταστήσει σαφές σε τι αναφέρεται κανείς κάθε φορά.

Τζον Κ. Καρ
Αθήνα
Νοέμβριος 2019

Ο Ντούτσε ρίχνει μια ματιά

Το επιτελείο και τα στρατεύματα του ιταλικού VIII Σώματος Στρατού είχαν ξυπνήσει πολύ πριν από την αυγή της 9ης Μαρτίου 1941. Αυτή δεν επρόκειτο να είναι μία κανονική μέρα αγώνα ενάντια στη λάσπη και στους ψυχρούς ανέμους των βουνών της νότιας Αλβανίας – για να μην αναφέρουμε τους Έλληνες που τους πολεμούσαν σταθερά και αιματηρά τους τελευταίους τεσσαρεσήμεσι μήνες σε αφιλόξενο και απόκρημνο έδαφος, που θα δοκίμαζε την αντοχή ακόμη και του πλέον σκληραγωγημένου στρατιωτικού.

Ο στρατηγός Γκαστόνε Γκαμπάρα, ο σωματάρχης, φρόντισε ώστε το επιτελείο του να έχει άψογη εμφάνιση, καθώς επρόκειτο να καταφτάσει ένας διακεκριμένος επισκέπτης για να παρακολουθήσει την έναρξη αυτού που είχε σχεδιαστεί επιμελώς για εβδομάδες: ένα πλήγμα που θα συνέτριβε τον προελαύνοντα ελληνικό στρατό πάνω στα κατσάβραχα της Αλβανίας και θα διέσωζε τη στρατιωτική υπόληψη της Ιταλίας, η οποία είχε τρωθεί από έναν σκληρό χειμώνα σχεδόν συνεχών ηττών. Ο υψηλόβαθμος επισκέπτης ήταν ο ίδιος ο Μπενίτο Μουσολίνι, αποφασισμένος να παρακολουθήσει αυτοπροσώπως –και φυσικά να πιστωθεί– την επιχείρηση για την οποία υπήρχαν ελπίδες ότι θα αποκαθιστούσε τη δόξα των ιταλικών όπλων και θα του απέφερε την αξιοπιστία την οποία είχε μεγάλη ανάγκη.

Το περίφημο σαγόνι του έδειχνε πιο επιθετικό από ποτέ καθώς, τυλιγμένος μέσα στην γκριζα σπολή εκστρατείας του, φορώντας τις σιλπνές γυαλισμένες μπότες του και το δίκωχο καπέλο του, ξεπρόβαλε στις 4 τα χαράματα από το στρατηγείο εκστρατείας στον συνοικισμό Αγκίπ και μπήκε σε ένα επιτελικό αυτοκίνητο για να κάνει τη διαδρομή των δύο ωρών πάνω σε χωματόδρομους, μέχρι το σημείο απ' όπου σκόπευε

να παρακολουθήσει την έναρξη της μεγάλης αντεπίθεσης. Στις 6 π.μ. είχε φέξει αρκετά ώστε να διαλυθούν οι ομίχλες της αυγής και ένας λαμπρός γαλανός ουρανός έλουζε τις κορυφές των βουνών με ένα ροζ φέγγος. Σε ένα ύψωμα στο όρος Κομαρίτ, ο Μουσολίνι βγήκε από το αυτοκίνητο και ανέβηκε με γρήγορες δρασκελιές την απότομη πλαγιά μέχρι το παρατηρητήριό του, που βρισκόταν σε μία μικρή τσιμεντένια πολεμίστρα ενισχυμένη με αμμόσακους. Τον ακολουθούσε από κοντά ο Ακίλε Σταράτσε, γραμματέας του Φασιστικού Κόμματος και έμπιστος του Ντούτσε. «Τι άποψη έχεις για το ηθικό των στρατευμάτων;» ρώτησε τον υπασπιστή του ο Μουσολίνι. Φυσικά, ο Σταράτσε δεν είχε άλλη επιλογή από το να απαντήσει: «Πολύ καλό, Ντούτσε. Όλοι δείχνουν να ανυπομονούν για το σύνθημα της επίθεσης».

Ο Σταράτσε δεν ήταν στρατιωτικός, παρά τη μαύρη στολή του Φασιστικού Κόμματος. Πρώην μαστροπός και έμπορος ναρκωτικών, με φάκελο στην αστυνομία, όφειλε απόλυτη και δουλική αφοσίωση στον ηγέτη που τον ανέδειξε και τον κράτησε έξω από τη φυλακή. Αυτό δε σημαίνει ότι στερούνταν ικανοτήτων, απλώς ήταν του είδους που έχει ένας αποτελεσματικός αρχηγός της Μαφίας: ήξερε πώς να οργανώνει ένα μονολιθικό κόμμα και τα διαφημιστικά του κόλπα και ήταν υπάκουος σαν γελωτοποιός. Όποτε μιλούσε στο τηλέφωνο στο αφεντικό του, έστεκε σε στάση προσοχής και διέταζε και τους άλλους παρευρισκόμενους στο δωμάτιο να κάνουν το ίδιο. Εν ολίγοις, σύμφωνα με τον βιογράφο του Μουσολίνι, Ντένις Μακ Σμιθ, «ήταν κάποιος τον οποίο ο Ντούτσε μπορεί να απεχθανόταν, αλλά παρ' όλα αυτά βασιζόταν πάνω του». Και σίγουρα δεν ήταν ο μόνος με αυτή την ιδιότητα.

Για ποιο λόγο λοιπόν είχε φέρει τον Ακίλε Σταράτσε ο Μουσολίνι σε όλη τη διαδρομή μέχρι την αφιλόξενη Αλβανία; Ο γραμματέας του κόμματος είχε πέσει πρόσφατα σε δυσμένεια –έναν αποδιοπομπαίος τράγος ανάμεσα σε πολλούς για τις ιταλικές αποτυχίες στην Αλβανία–, αλλά με κάποιον τρόπο είχε καταφέρει να βρεθεί και πάλι στο πλευρό του Ντούτσε. Ο Μουσολίνι, παρά το γεγονός ότι εξωτερικά έδειχνε σιδερένια αποφασιστικότητα, στην πραγματικότητα ήταν ανασφαλής και επηρεαζόταν πάρα πολύ απ' οποιοδήποτε άτομο με επιρροή τού μιλούσε. Σε μία συγκυρία σαν αυτή, όπου βρισκόταν στο μεταίχμιο η φήμη του ίδιου και ολόκληρης της Ιταλίας, χρειαζόταν κάποιον που θα χρησίμευε ως πιστός κόλακας και ως αντηχείο των δικών του σκέψεων, και ο Σταράτσε –που δε μετριάζόταν ο ενθουσιασμός του εξαιτίας της στρατιωτικής πραγματικότητας– ήταν ένας τέτοιος άνθρωπος.

Ο Σταράτσε ήταν μία από τις πολλές μορφές υψηλόβαθμων στελεχών του Φασιστικού Κόμματος (γνωστών ως *τζεράκι*, δηλαδή κομματικοί ηγέτες) που είχαν επιστρατευτεί, τους είχε δοθεί βαθμός ανώτερου αξιωματικού και είχαν σταλεί στο μέτωπο για να κατευνάσουν τη βάσιμη υποψία της κοινής γνώμης πως αποτελούσαν μία προνομιούχα κάστα στρατηγών του καναπέ. Πιθανώς να είχε βάλει το χέρι του στο να γραφτεί ένα ποιηματάκι με σκοπό να ανεβάσει το ηθικό για την αποστολή που είχαν μπροστά τους:

Σύντομα θα έρθει η σειρά μας, / των σκουαντρίστι του Μιλάνου, / να
ξεχυθούμε στο μέτωπο, / με μαχαίρια και χειροβομβίδες στα χέρια.
/ Ο Ντούτσε εγγυήθηκε / πως τώρα που ήρθε ο πόλεμος, / οι Έλληνες
θα πεταχτούν / στα Τάρταρα.

Ο Μουσολίνι θα μπορούσε δικαιολογημένα να θεωρήσει τον κρύο ανέφελο ουρανό σαν οιωνό. Η αεροπορία, η *Regia Aeronautica*, θα είχε τέλεια εικόνα για τον βομβαρδισμό και το σφυροκόπημα των εχθρικών θέσεων. Σε υψόμετρο 800 μέτρων στο όρος Κομαρίτ, σάρωσε τις φοβερές κορυφές και κοιλάδες προς τα νότια όπου είχαν οχυρωθεί οι Έλληνες. Στην πολεμίστρα επικρατούσε συνωτισμός. Πλάι στον Μουσολίνι ήταν ο στρατηγός Ούγκο Καβαλέρο, ο στρατιωτικός διοικητής του αλβανικού μετώπου· ο παχύσαρκος διοικητής των ιταλικών αεροπορικών δυνάμεων στην Αλβανία, πτέραρχος Φερούτσο Ράνζα, που φορούσε χιτώνιο αεροπόρου· και ο διοικητής της Ενδέκατης Στρατιάς, στρατηγός Κάρλο Τζελόζο, του οποίου τα στρατεύματα θα εμπλέκονταν κατά κύριο λόγο στη μεγάλη εξόρμηση. Ήταν εκεί επίσης ο στρατηγός Γκαστόνε Γκαμπάρα, του οποίου το VIII Σώμα Στρατού θα έφερε το κύριο βάρος της επίθεσης. Ο Γκαμπάρα φορούσε ένα εκτός κανονισμού χιτώνιο βερσαλιέρου, για το οποίο ισχυριζόταν ότι του έφερνε πάντα τύχη στο πεδίο της μάχης.

Αυτή ήταν η κάπως θεατρική αυλαία της μεγάλης στρατιωτικής επίδειξης του Ντούτσε, της Εαρινής Επίθεσης (*Offensiva di Primavera*), ενός μεγαλεπήβολου σχεδίου που θα τερμάτιζε τέσσερις μήνες ταπεινωτικών ιταλικών αποτυχιών στο αλβανικό μέτωπο και θα αντέστρεφε επιτέλους τους όρους σε βάρος των μαχητικών Ελλήνων. Η επίθεση είχε σχεδιαστεί με αρκετή λεπτομέρεια ως προς την οργάνωσή της, αν και η στρατηγική της βασιζόταν στο απλό δόγμα της ασταμάτητης μετωπικής εφόδου, προφανώς χωρίς ιδιαίτερη επικέντρωση στα σχέδια

έκτακτης ανάγκης, αν δεν εξελισσόταν σύμφωνα με το αρχικό σχέδιο. Για τον λόγο αυτό είχε δεχθεί κριτική από μερικούς ανώτατους αξιωματικούς, αλλά, εφόσον αποτελούσε σχέδιο του Μουσολίνι, δεν μπορούσαν να κάνουν και πολλά γι' αυτό. Τουλάχιστον στα χαρτιά, ο βασικός στόχος της Εαρινής Επίθεσης ήταν λογικός: να εξουδετερωθούν οι ελληνικές θέσεις γύρω από τις κωμοπόλεις της Κλεισούρας και του Τεπελενίου και να χρησιμοποιηθούν οι απελευθερωμένες ορεινές κοιλάδες για προέλαση προς την Ελλάδα.

Τα όργανα της επίθεσης θα ήταν τρία σώματα στρατού, το IV, το VIII και το XXV, περιλαμβάνοντας 15 μεραρχίες. Το VIII Σώμα Στρατού θα ηγούνταν της επίθεσης με την 24η Μεραρχία Πεζικού «Πινερόλο», την 38η Μεραρχία Πεζικού «Πούλιε», την 47η Μεραρχία Πεζικού «Μπάρι», την 51η Μεραρχία Πεζικού «Σιένα» και την 59η Μεραρχία Πεζικού «Κάλιαρι», συν την 26η Λεγεώνα Μελανοχιτώνων. Το XXV Σώμα Στρατού είχε λάβει θέσεις στα δεξιά, με επτά μεραρχίες, και το IV Σώμα Στρατού στα αριστερά κοντά στην Ένατη Στρατιά, η οποία μπορούσε να κληθεί να επέμβει, αν χρειαζόταν. Όλο αυτό όμως σχεδιάζόταν να είναι μία επίδειξη αποκλειστικά του VIII Σώματος Στρατού –τουλάχιστον στο αρχικό στάδιο– και ο στρατηγός Γκαμπάρρα τιμούσε το γεγονός φορώντας το τυχερό του χιτώνιο.

Ο γαλαξίας υψηλόβαθμών αξιωματικών που περιστοιχίζαν τον Μουσολίνι στο παρατηρητήριο βυθίστηκε στη σιωπή όταν, ακριβώς στις 6.20 π.μ., πενήντα πυροβολαρχίες άνοιξαν πυρ με έναν εκκωφαντικό κανονιοβολισμό που στόχευε την ελληνική 1η Μεραρχία, η οποία παρεμπόδιζε την προγραμματισμένη διαδρομή των Ιταλών διαμέσου της κοιλάδας του ποταμού Ντέσνιτσα. Τα πυροβόλα εκτόξευσαν ένα πύρινο τείχος κατά μήκος ολόκληρης της ιταλικής γραμμής, από το XXV Σώμα Στρατού στα δεξιά έως το VIII Σώμα Στρατού στο κέντρο και το IV Σώμα Στρατού στα αριστερά. Το μέτωπο είχε σχεδιαστεί να είναι όσο το δυνατόν ευρύτερο, ώστε οι Έλληνες να μην είναι σε θέση να διακρίνουν, από την τοπική ένταση του πυρός, πού θα επικεντρωνόταν η αναμενόμενη έφοδος του πεζικού. Το έδαφος κάτω από τον Ντούτσε και τους στρατηγούς του έτρεμε καθώς τις επόμενες δύο ώρες περισσότερες από 100.000 οβίδες σφύριζαν πάνω από τα λίγα χιλιόμετρα και έπεφταν με πάταγο στις ελληνικές θέσεις. Στις 8.30, οι πυροβολητές επέκτειναν τη βολή τους για να ρίξουν πάνω από τα κεφάλια των προκεχωρημένων μονάδων του πεζικού που διατάχθηκαν να προχωρήσουν την ίδια στιγμή.

«Οι ελληνικές θέσεις είναι εντελώς καλυμμένες, κυριολεκτικά, από βροχή πυρός και ατσαλιού», έγραψε ο Καβαλέρο στο ημερολόγιό του.

Η προέλαση των μονάδων μας υπήρξε γρήγορη στην αρχή. Έπειτα από λίγο όμως, τα πρώτα τμήματα εφόδου προσέκρουσαν στην πεισματώδη άμυνα του εχθρού, ο οποίος, εκμεταλλευόμενος κάθε χαρακτηριστικό του εδάφους, παρέμεινε προσκολλημένος στα γυμνά βράχια των θέσεών του και πολέμησε με πρωτοφανή αποτελεσματικότητα.

Εκτός από την απροσδόκητη ελληνική αντίσταση, ο Ντούτσε ανησυχούσε και για την αεροπορική κάλυψη. «Γιατί άργησε η αεροπορία;» ρώτησε. Υποτίθεται ότι θα έπρεπε να ακούγεται από ψηλά ο βόμβος της *Regia Aeronautica*, η οποία θα προσέθετε τις δικές της βόμβες στο σφυροκόπημα του πυροβολικού. Ο ουρανός όμως ήταν άδειος. Ο Καβαλέρο και ο Γκαμπάρα προσπάθησαν να δικαιολογηθούν γι' αυτή την έλλειψη συντονισμού, λέγοντας κάτι για κακή ορατότητα στον τομέα. Σύντομα όμως τα αεροσκάφη εμφανίστηκαν, εφορμώντας από τον καθαρό ουρανό για να βομβαρδίσουν και να πολυβολήσουν τις ελληνικές θέσεις. Στην πραγματικότητα, ολόκληρη η ελληνική γραμμή έμοιαζε σαν μία τεράστια κόλαση φωτιάς και καπνού στην οποία τίποτα δε θα μπορούσε να έχει επιβιώσει.

Η ελληνική 1η Μεραρχία, ωστόσο, είχε οχυρωθεί καλά. Και με κάποιον τρόπο τα ιταλικά στρατεύματα εφόδου που συγκεντρώνονταν για την επίθεση το ήξεραν, παρά τους καθησυχαστικούς ισχυρισμούς των ανώτατων αξιωματικών τους. Ο πρώτος αντικειμενικός σκοπός ήταν και ο πιο επικίνδυνος. Το Ύψωμα 731 υψωνόταν σαν ένας προμαχώνας που προστάτευε το άνοιγμα της κοιλάδας του Ντέσνιτσα. Συγκρινόμενο με τις ψηλότερες και πιο απότομες κορυφές της περιοχής όπως οι οροσειρές της Τρεμπεσίνας και του Τόμοριτ που έφταναν τα 2.400 μέτρα, το Ύψωμα 731 ήταν ένας απλός λοφίσκος, αλλά είχε ζωτική σημασία, διότι βρισκόταν ακριβώς στην είσοδο της κοιλάδας του Ντέσνιτσα και του κύριου δρόμου που διερχόταν απ' αυτήν, ο οποίος με τη σειρά του αποτελούσε την οδό για την ανακατάληψη της στρατηγικής κωμόπολης της Κλεισούρας· αν το *Regio Esercito* προχωρούσε άλλα εξήντα χιλιόμετρα, θα έφτανε στα ελληνικά σύνορα, τα οποία είχε δει τελευταία φορά τον Νοέμβριο του 1940, όταν τράπηκε σε φυγή προς βορρά κνηγημένος από τους αντεπιτιθέμενους Έλληνες. Η ιταλική

ανώτατη στρατιωτική ηγεσία ήλπιζε πως τότε ο Χίτλερ θα έσπευδε σε βοήθεια του Μουσολίνι για να συντρίψει τους Έλληνες, κι ο Ιταλός *σολντάτο* που είχε υποφέρει για τόσο διάστημα θα μπορούσε επιτέλους να επιστρέψει στην πατρίδα του.

Η θέα της οροσειράς της Τρεμπεσίνας που κατεχόταν από τον εχθρό και η οποία έπρεπε να καταληφθεί, προξενούσε ρίγος στη ραχοκοκαλιά ενός Ιταλού στρατιώτη καθώς την κοιτούσε ένα βράδυ: «Δείχνει τραχιά και απειλητική και κάποιος λέει: “Βλέπετε; Εκεί είναι η γραμμή”. Και είναι σαν να λέει: “Υπάρχει θάνατος εκεί πάνω”». Ο στρατιώτης, του οποίου το όνομα και ο βαθμός είναι άγνωστα, ήταν ανάμεσα στις νέες αφίξεις του Δεκεμβρίου και είχε βιώσει ένα ξαφνικό βάπτισμα του πυρός.

Βλέπεις τις λάμπεις από τις πυροβολαρχίες μας που έχουν αναπτυσθαι στην κοιλάδα και πάνω στις πλαγιές και ακούς το σφύριγμα των οβίδων πάνω από τα κεφάλια μας, που εκρηγννται στις εχθρικές γραμμές, ενώ μετράς τα λεπτά και μετά τα δευτερόλεπτα που μένουν μέχρι να τρέξεις προς τα εμπρός, ψάχνοντας τα πρόσωπα των ανδρών καθώς ρίχνεις με το πολυβόλο σου... Όρος Τρεμπεσίνα... ένα μυστηριώδες και τρομερό πράγμα, ένας άσχημος ορεινός όγκος, βουτηγμένος στη λάσπη και βραχώδης όπως και εκατοντάδες άλλοι. Κανείς δε νοιάζεται γι' αυτόν εκτός από εκείνους που πολέμησαν ανάμεσα στα βράχια και μέσα στη λάσπη και έχουν αφήσει πίσω τους νεκρούς συντρόφους και ένα κομμάτι από την καρδιά τους.

Τώρα έπρεπε να ορμήσουν ξανά προς αυτό τον ορεινό όγκο. Και ετούτη τη φορά, τους είπαν, έπρεπε να νικήσουν.

Καθώς τα πρώτα πυροβόλα έριχναν τις ομοβροντίες τους, τα επικεφαλής κλιμάκια της 38ης Μεραρχίας Πεζικού «Πούλιε» και της 24ης Μεραρχίας Πεζικού «Πινερόλο» προχωρούσαν αργά προς το Ύψωμα 731, έχοντας στο δεξιό πλευρό τους τη 2η Μεραρχία Πεζικού «Σφορτσέσκα» του XXV Σώματος Στρατού. Ήταν γνωστό πως η περιοχή ακριβώς μπροστά τους ήταν γεμάτη από το ελληνικό πυροβολικό και από φωλιές πολυβόλων, ιδίως πάνω στα παρακλάδια της φοβερής οροσειράς της Τρεμπεσίνας. Καθώς παρακολουθούσε μέσα από τα κιάλια του τις γραμμές των γκριζοκτυμένων ανδρών που προήλαναν, η προσοχή του Ντούτσε στράφηκε σ' αυτή τη βραχώδη οροσειρά την οποία, όπως του είπαν, όχι μόνο έπρεπε να αποσπάσουν από τον εχθρό, αλλά και να

κρατήσουν ως προστασία για την κωμόπολη του Βερατίου που αποτελούσε σημαντική βάση και απείχε λίγα χιλιόμετρα προς βορρά.

Κανείς δεν ανέμενε πως η επίθεση θα ήταν εύκολη· οι τελευταίοι τέσσερις μήνες είχαν αποδείξει πολύ καλά το σθένος των Ελλήνων. Στα μέσα του πρωινού, οι ήχοι της μάχης άρχισαν να φτάνουν προς τα πίσω από την πρώτη σύγκρουση των αντίπαλων δυνάμεων. Παρ' όλα αυτά, τα πρώτα μηνύματα από το μέτωπο, που έφτασαν γύρω στις 9.30, ήταν ενθαρρυντικά: υψώματα-κλειδιά στα πλαϊνά της διαδρομής όπως το Μπρέγκου Γιουλίτσι, η Κιάφα Μεξγκοράνη και η Κιάφα Λουζίτ αναφερόταν πως είχαν περιέλθει ήδη σε ιταλικά χέρια, ενώ και το Ύψωμα 731, όπως ισχυριζόταν ένα μήνυμα, σχεδόν είχε καταληφθεί. Φαινόταν πως η Εαρινή Επίθεση είχε ξεκινήσει καλά.

Αν υπήρχε μια επιχείρηση στην οποία ο Μουσολίνι είχε ποντάρει ολόκληρη την υπόληψή του και το κύρος του ως παγκόσμιου ηγέτη ήταν η *Offensiva di Primavera*. Για πολύ καιρό, οι γελοιογράφοι στις συμμαχικές χώρες τον απεικόνιζαν σαν παλιάτσο· ιδίως οι Έλληνες τον περιφρονούσαν πλήρως. Για να είμαστε δίκαιοι, ωστόσο, νοιαζόταν για την εικόνα του Ιταλού μαχητή. Για ένα μεγάλο διάστημα το στερεότυπο στην Ευρώπη για τον Ιταλό ήταν ενός θολωμένου από τον ρομαντισμό γλεντζέ, κακομαθημένου από τη μάμα, απρόθυμου στις κακουχίες και επιρρεπή στο μικροέγκλημα. Ο Μουσολίνι αδημονούσε να αλλάξει αυτό το στερεότυπο σκληραγωγώντας τις ιταλικές ένοπλες δυνάμεις, ώστε να τις κάνει εξίσου αποτελεσματικές και αδίστακτες με τις γερμανικές ή εξίσου πρακτικές και ψυχρές συναισθηματικά όπως οι βρετανικές. Ήλπιζε να το πετύχει αυτό στα άγρια κατσάβραχα της Αλβανίας. Εν μέρει το είχε καταφέρει· οι Ιταλοί πολεμούσαν πολύ καλά κατά περιπτώσεις, αλλά οι Έλληνες γνώριζαν καλύτερα το έδαφος και είχαν καλύτερους διοικητές, κι έτσι απωθούσαν διαρκώς τους άνδρες του Ντούτσε όλο και πιο πίσω. Ήταν καιρός πια να αντιστραφούν οι όροι.

Καθώς όμως προχωρούσε το πρωινό της 9ης Μαρτίου, ο Ντούτσε συνειδητοποίησε πως δεν πήγαιναν όλα σύμφωνα με το σχέδιο. Μπορεί οι στρατηγοί του να του μετέφεραν υπερβολικά αισιόδοξα μηνύματα από την πρώτη γραμμή, αλλά ήταν αρκετά έξυπνος ώστε να μην τα πιστεύει άκριτα. Καθώς ο μακρινός πάταγος της μάχης αυξανόταν, στράφηκε προς τον Αρχηγό της Αεροπορίας, πτέραρχο Φραντσέσκο Πρίκολο. «Αν αυτή η επίθεση δεν πετύχει μέσα στις επόμενες δύο ή τρεις ώρες», μούγκρισε, «δεν πρόκειται να πετύχει ποτέ».

Αργότερα την ίδια μέρα, επέστρεψε στο αρχηγείο του με κακή διάθεση. Το μόνο που γνώριζε σ' αυτή τη φάση ήταν ότι το πρώτο κύμα 3.000 ανδρών της μεραρχίας «Κάλιαρι», με αποστολή να κυριεύσει την κορυφή Μπρέγκου Ραπίτ (γνωστή και ως Ύψωμα 717) στα αριστερά, δεν είχε σημειώσει την αναμενόμενη πρόοδο. Ο διοικητής της μεραρχίας, στρατηγός Τζουζέπε Τζάνι, απουσίαζε από τη μάχη λόγω ασθένειας. «Οι στρατηγοί που αρρωσταίνουν ακριβώς την ημέρα της επίθεσης με βάζουν σε σκέψεις», γρύλισε ο Μουσολίνι στον Πρίκολο. «Έχουν χαμηλό ηθικό, δε δαγκώνουν αρκετά και δεν έχουν καμία πρωτοβουλία!» Κοίταξε έξω από το παράθυρο του αυτοκινήτου στην αδιαπέραστη αλβανική νύχτα. «Δείτε τον Ρόμελ. Με μία μόνο μεραρχία έχει εξισορροπήσει και πάλι την κατάσταση στη Λιβύη». Και τρεις δικές του μεραρχίες δεν είχαν καταφέρει να ανακαταλάβουν μία χούφτα άθλια βαλκανικά υψώματα από τους Έλληνες. Παρά τα αρχικά ενθαρρυντικά μηνύματα από το μέτωπο, ο στρατηγός Αλμπέρτο ντ' Απόντε και η 38η Μεραρχία Πεζικού «Πούλιε» είχαν αποτύχει να κυριεύσουν τον αντικειμενικό τους στόχο στη ράχη του Μοναστέρο, το τελευταίο βήμα πριν επιτεθούν στο Ύψωμα 731.

Πάντα έτσι γινόταν στο τέλος, συλλογιζόταν σκυθρωπός ο Ντούτσε. Αυτός, ο σωτήρας της Ιταλίας, ο άνθρωπος που αποκατέστησε τη στρατιωτική της υπόληψη, ο αληθινός διάδοχος των Καισάρων, απογοητευόταν συνεχώς από τους δειλούς και γραφιάδες στρατηγούς του. Χρησιμοποιώντας τα λόγια ενός Γερμανού αξιωματικού του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου ο οποίος αναφερόταν στους Βρετανούς, οι *σολντάτι* του ήταν λιοντάρια των οποίων ηγούνταν γάιδαροι. Μία εβδομάδα νωρίτερα, είχε μπει στον κόπο να πετάξει ο ίδιος με ένα βομβαρδιστικό Siai-Marchetti SM79 από το Μπάρι, προστατευμένος από ένα περίβλημα δώδεκα καταδιωκτικών Macchi 200, έως τα Τίρανα, την αλβανική πρωτεύουσα, για να δει αυτοπροσώπως τι συνέβαινε. Καθ' οδόν, δεν είπε πολλά στον συνεπιβάτη του, πτέραρχο Πρίκολο, προτιμώντας αντιθέτως να συγκεντρωθεί στην πτήση του. Στα Τίρανα, συναντήθηκε με τον διοικητή των ιταλικών δυνάμεων στο αλβανικό θέατρο επιχειρήσεων, στρατηγό Ούγκο Καβαλέρο, έναν κοντό και γεροδεμένο άνδρα με υψηλή ευφυΐα και δυνατό στρατιωτικό μυαλό. Αμέσως, ο Μουσολίνι, ο Καβαλέρο και ο Πρίκολο μπήκαν σε ένα υπηρεσιακό όχημα για να περιηγηθούν στο μέτωπο. Ο Πρίκολο, ο Αρχηγός της Αεροπορίας, παρατήρησε πως το αφεντικό του έδειχνε «διστακτικό και αγχωμένο».

Η διάθεση του Ντούτσε είχε βελτιωθεί στο Βεράτι καθώς το αυτο-

κίνητο προσπερνούσε τους άνδρες της 47ης Μεραρχίας Πεζικού «Μπάρι» που βιάζονταν, ελάχιστοι από τους οποίους είχαν την παραμικρή υποψία ότι σύντομα θα ρίχνονταν στη μηχανή του κιμά. Πολλοί ζητωκραύγασαν – είχαν κουραστεί κι αυτοί από το γεγονός ότι έπρεπε να υποχωρούν απέναντι στους Έλληνες. Το ίδιο συνέβη και με την 51η Μεραρχία Πεζικού «Σιένα» που βρισκόταν παρακάτω. Ο ενθουσιασμός των ανδρών αποκατέστησε εν μέρει τη σιγουριά του Ντούτσε. «Να γίνεις γρήγορα καλά», είπε σε έναν τραυματισμένο στρατιώτη, ο οποίος αποκρίθηκε ανυπόμονα: «Το σημαντικό είναι να νικήσουμε!» Καθώς το υπηρεσιακό όχημα προσπερνούσε ένα διαρκές ρεύμα πεζών στρατιωτών, καμιονιών και εφοδιοπομπών που ελίσσονταν πάνω στα δύσβατα μονοπάτια, μπορεί να συλλογίστηκε: Είναι πράγματι λιοντάρια των οποίων ηγούνται γάιδαροι! Μπορεί υπερβολικά πολλοί από τους ανώτατους αξιωματικούς του να ήταν αναξιόπιστοι, αλλά ο μέσος στρατιώτης, κρίνοντας από τον τραυματία που μόλις είχε προσπεράσει, είχε ό,τι χρειαζόταν για να νικήσει. (Συχνά δε συνειδητοποιούμε ότι ο Μπενίτο Μουσολίνι ήταν ο μόνος εθνικός ηγέτης εμπόλεμης δύναμης στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο που έστεκε όντως στην πρώτη γραμμή μαζί με τους άνδρες του). Η επικείμενη Εαρινή Επίθεση έπρεπε απλώς να το αποδείξει, διαφορετικά το κύρος του στα μάτια του κύριου εταίρου του, του Αδόλφου Χίτλερ, θα υφίστατο θανάσιμο πλήγμα. Πολλά διακυβεύονταν στην επικείμενη μάχη και κυρίως η κορύφωση της σταδιοδρομίας του. Δεν μπορούσε να επιτρέψει την αποτυχία.

Όντας πενήντα οκτώ ετών και σε προφανή καλή υγεία, ο Μπενίτο Μουσολίνι βρισκόταν στο πηδάλιο της Ιταλίας επί δεκαεπτά χρόνια. Καθώς ήταν οξυδερκής πολιτικός, είχε εξελιχθεί σ' αυτό το διάστημα μέσα από διάφορες φάσεις προκειμένου να παραμείνει στην εξουσία. Τις δεκαετίες του 1920 και του 1930 οι δίδυμες σειρήνες του φασισμού και του κομμουνισμού προσήλκνυαν πιστούς απ' όλες τις χώρες της Ευρώπης· τα δόγματα αυτά υπόσχονταν να καταργήσουν την πολυπλοκότητα και τη διαφθορά της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, καθώς και τις ανισότητες του καπιταλισμού προς το συμφέρον των εργαζομένων. Η θεωρία του Μουσολίνι για το φασιστικό κορπορατιστικό κράτος, όπου το κεφάλαιο, η εργασία και το κράτος συγχωνεύονταν σε μεγάλα μπλοκ και υποχρεώνονταν να εργαστούν για το κοινό καλό βρήκε απήχηση σε πολλούς Ιταλούς, ακόμη κι όταν ο Ντούτσε κατέφυγε σε βάνουσες τακτικές για να την επιβάλει.

Ο Μουσολίνι δεν ήταν δειλός. Παρόλο που στα νιάτα του είχε υπάρ-

Ξει ριζοσπάστης ειρηνιστής, όταν κλήθηκε να καταταγεί το 1915 και στάλθηκε να πολεμήσει στο αυστριακό μέτωπο, τα πήγε αρκετά καλά, φτάνοντας στον βαθμό του λοχία. (Οι πολιτικές απόψεις του ωστόσο εξακολουθούσαν να είναι υπερβολικά ριζοσπαστικές και τον εμπόδισαν να γίνει αξιωματικός). Ενόσω εκπαιδευόταν με έναν εκτοξευτή οπλοβομβίδων τον Φεβρουάριο του 1917, η συσκευή εξερράγη σκοτώνοντας πολλούς στρατιώτες. Ο Μουσολίνι γαζώθηκε από θραύσματα, αν και κανένα δεν αποδείχθηκε ιδιαίτερα σοβαρό, και έπειτα από μικρή νοσηλεία στο νοσοκομείο, αποστρατεύτηκε ως μη μάχιμος πλέον. Ο ιταλικός στρατός εκείνης της εποχής, ωστόσο, είχε κακή ηγεσία, όπως και το 1941. Με καταρρακωμένο ηθικό, οδηγήθηκε στην καταστροφική ήττα στο Καπορέτο στις 24 Οκτωβρίου 1917. Ο πεισματάρης και άκαρδος Ιταλός διοικητής, στρατηγός Λουίτζι Καντόρνα, καταρράκωσε πολύ χειρότερα το ηθικό επιβάλλοντας την τρομερή αρχαία ρωμαϊκή τιμωρία του αποδεκατισμού, όπου ένας στους δέκα στρατιώτες δέθηκε σε στύλο και τουφεκίστηκε.

«Τίποτα στη ζωή του (Μουσολίνι) δεν του προκάλεσε μεγαλύτερη ταπείνωση», γράφει ο βιογράφος του Ντένις Μακ Σμιθ. Οι μαζικές εκτελέσεις τον σόκαραν και είναι πιθανό πως του άφησαν μία έντονη δυσπιστία για την ανώτατη στρατιωτική ηγεσία. Ολόκληρη η Ιταλία ταπεινώθηκε βαθιά. Στα καφενεία και στις εφημερίδες λεγόταν πως οι ανίκανοι πολιτικοί και στρατηγοί ήταν τελικά υπεύθυνοι για τη συμφορά: συνεπώς, η χώρα χρειαζόταν μία δικτατορία για να ανασυγκροτηθεί και να απαλλαγεί από τους ασήμαντους και τους αχρείους που την κυβερνούσαν. Και ο Μουσολίνι πίστευε πως ήταν ο κατάλληλος άνθρωπος για να το κάνει.

Στις 28 Οκτωβρίου 1922 (την ίδια ημερομηνία επέλεξε για να επιτεθεί στην Ελλάδα δεκαοκτώ χρόνια αργότερα), ο Μπενίτο Μουσολίνι οδήγησε τους μελανοχίτωνές του στη Ρώμη, όπου η αδύναμη κυβέρνηση γρήγορα κατέρρευσε και ο βασιλιάς Βίκτωρ Εμμανουήλ Γ΄ δεν είχε άλλη εναλλακτική από το να εγκαταστήσει τον Μουσολίνι και το Φασιστικό Κόμμα του στην εξουσία: ο ίδιος ο βασιλιάς, αν και δεν ήταν εξτρεμιστής, ήλπιζε πως η νέα κυβέρνηση θα έβαζε ένα τέλος στη χρόνια αναρχία και διαφθορά. Πάρα πολλοί από τους συμπατριώτες του, ίσως η πλειονότητα, συμφωνούσαν μαζί του. Πολλοί Ιταλοί με επιρροή σε όλο τον κόσμο, μεταξύ αυτών ο Γκουλιέλμο Μαρκόνι, ο πατέρας της ραδιοεπικοινωνίας, χειροκρότησαν την εξέλιξη ετούτη. Οι τιμές των μετοχών στο ιταλικό χρηματιστήριο εκτοξεύτηκαν. Σύμφωνα με

την άποψη του Μουσολίνι, οι Ιταλοί, ως νότιος ευρωπαϊκός λαός, απλώς δεν είχαν τον χρόνο που είχαν οι Βορειοευρωπαίοι για να αναπτύξουν λίγο-πολύ σταθερές κοινοβουλευτικές δημοκρατίες κι έτσι ήταν επιρρεπείς στην κατάχρηση των πολιτικών ελευθεριών. Ο μόνος τρόπος να εξαναγκάσει τους εκρηκτικούς Ιταλούς προς ένα λειτουργικό πολίτευμα ήταν μέσω της σιδερένιας πυγμής. Η εναλλακτική ήταν η αναρχία.

Το μοντέλο που επέλεξε να χρησιμοποιήσει ήταν στρατιωτικό, καλυμμένο με αρκετή δόση κρατικού σοσιαλισμού. Εξαρχής, οργάνωσε πρόθυμους νεαρούς άνδρες σε ομάδες δράσης που αποκαλούνταν *σκουάντρε*, τις οποίες χρησιμοποιούσε για να υποτάσσει τους αντιφρονούντες και να εκτελεί περιστασιακά φόνους μαφιόζικου στιλ. Δεν έκρυβε την περιφρόνησή του προς τη δημοκρατία. «Οι επαναστάσεις δε γίνονται από αγίους», έλεγε, απηχώντας σχεδόν τον Λένιν, τον οποίο κάποτε είχε ως πρότυπό του. Την πρώτη του ημέρα ως πρωθυπουργός, ανέλαβε προσωπικά τον έλεγχο της εθνικής αστυνομίας. Και τότε, τον δεύτερο χρόνο της εξουσίας του, η Ελλάδα παρεισέφρησε ξαφνικά στις υποθέσεις του.

Όπως και ο άγνωστος τότε Χίτλερ, ο Μουσολίνι απεχθανόταν τη Συνθήκη των Βερσαλλιών του 1919 με την οποία είχε τερματιστεί ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος. Ισχυριζόταν ότι στερούσε την Ιταλία από «εθνικά ιταλικό» έδαφος στην κεντρική Ευρώπη και στα δυτικά Βαλκάνια. Αν και ένα από τα περίφημα Δεκατέσσερα Σημεία του Αμερικανού προέδρου Γούντροου Ουίλσον ήταν η «επαναδιευθέτηση των συνόρων της Ιταλίας... πάνω σε ξεκάθαρα αναγνωρίσιμες γραμμές εθνικότητας», αυτό που πραγματικά κέρδισε η Ιταλία ήταν ένα τμήμα του Νότιου Τιρόλου και μία λωρίδα εδάφους στην Αδριατική Θάλασσα, εκεί που είναι η σημερινή Σλοβενία. Αυτά δεν αρκούσαν για πολλούς Ιταλούς εθνικιστές, ιδίως για τον νέο αρχηγό τους. Ο πληθυσμός της Ιταλίας πλησίαζε τα σαράντα εκατομμύρια και μεγάλο μέρος αγροτικών προϊόντων και βιομηχανικού άνθρακα έπρεπε να εισάγονται. Δεν είναι να αναρωτιέται κανείς που πολλοί ήταν σχεδόν έτοιμοι να προσελκυστούν από τη μεγαλοστομία του Μουσολίνι πως το διάδοχο κράτος της αρχαίας Ρώμης άξιζε περισσότερο – πολύ περισσότερο. Κάποιοι στην Ιταλία υποψιάζονταν ήδη ότι θα αποδεικνυόταν άλλος ένας τυπικός πολιτικός που έλεγε πολλά αλλά έπραττε λίγα. Αυτή ήταν μια εικόνα που ο ίδιος δεν μπορούσε να ανεχθεί. Έτσι, αποφάσισε να πολεμήσει πρώτα πρώτα την κοντινή Ελλάδα, μία πολύ μικρότερη δύναμη.

Η Κέρκυρα, το μεγαλύτερο των Ιονίων νήσων, διατηρούσε μία ισχυρή ιταλική πολιτιστική παράδοση από τον καιρό που ήταν όλα ενετικές αποικίες. Τα Ιόνια νησιά βρίσκονται στα ανοιχτά των δυτικών ακτών της ηπειρωτικής Ελλάδας· η κατοχή τους, ιδίως της Κέρκυρας, θα εξασφάλιζε τον ιταλικό έλεγχο του Στενού του Ότραντο, της νότιας πύλης προς την Αδριατική Θάλασσα και συνεπώς μιας σημαντικής θαλάσσιας εμπορικής οδού. Ο Μουσολίνι ήταν έτοιμος να στοιχηματίσει ότι η Κέρκυρα μπορούσε να αποσπαστεί με ελάχιστα προβλήματα από μία αδύναμη Ελλάδα ως «το πρώτο στάδιο σε μια θριαμβευτική πορεία των φασιστικών λεγεώνων στον δρόμο προς το εθνικό μεγαλείο». Με λίγη τύχη, θα ακολουθούσαν και τα υπόλοιπα νησιά. Φυσικά, η απροκάλυπτη επιθετικότητα, τόσο σύντομα μετά τη φρίκη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, δε θα απέδιδε, κι έτσι έπρεπε να κατασκευαστεί ένα *casus belli*.

Τον Ιούλιο του 1923, ο Μουσολίνι διέταξε τις ένοπλες δυνάμεις να εκπονήσουν σχέδια για απόβαση και κατάληψη της Κέρκυρας και έστειλε ναυτικές μονάδες να κάνουν επίδειξη δύναμης στα ανοιχτά του νησιού. Η Κέρκυρα δε διέθετε αμυντικό οπλισμό και η ελληνική φρουρά της δε θα μπορούσε να αντέξει μία επίθεση μεγάλης κλίμακας. Το απαιτούμενο *casus belli* ήρθε με τη δολοφονία ενός Ιταλού στρατηγού, του Ενρίκο Τελίνι, στην ελληνική πλευρά των ελληνοαλβανικών συνόρων. Ο Τελίνι ήταν επικεφαλής μιας ιταλογαλλοβρετανικής αποστολής που είχε σταλεί στην Αλβανία για να οριοθετήσει τη διαφιλονικούμενη μεθόριο στα πλαίσια των βαλκανικών διευθετήσεων μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο Μουσολίνι κατηγορήσε αμέσως τους Έλληνες, δίχως να έχει την παραμικρή απόδειξη για να υποστηρίξει τον ισχυρισμό του. Προτού προλάβει η Αθήνα να στείλει διάψευση, ο Μουσολίνι έστειλε τελεσίγραφο στην Ελλάδα ζητώντας της να αναλάβει την ευθύνη για τη δολοφονία του Τελίνι, ειδάλλως θα έχανε την Κέρκυρα. Μερικές μέρες αργότερα, μία ιταλική δύναμη αποβιβάστηκε στην Κέρκυρα και κατέλαβε ολόκληρο το νησί· ο διοικητής της ναυτικής δύναμης στα ανοιχτά, ενεργώντας χωρίς διαταγές, διέταξε τον βομβαρδισμό της παλιάς πόλης και ακρόπολης της Κέρκυρας, σκοτώνοντας πολλά παιδιά ανάμεσα στα άλλα θύματα.

Η κοινή γνώμη στην Ευρώπη, ιδίως στη Βρετανία, εξοργίστηκε. Ο Μουσολίνι απάντησε απειλώντας με πόλεμο τη Βρετανία, μία κίνηση που έθεσε σε συναγερμό το ανώτατο ναυτικό επιτελείο του. Γι' αυτό, μαινόταν, θα συνέτριβε ακόμη και τη νεόκοπη Κοινωνία των Εθνών, αν στεκόταν εμπόδιο στις φιλοδοξίες του. Μία τέτοια ακραία ρητορική,

φυσικά, ήταν εσφαλμένη σε μία Ευρώπη που προσπαθούσε ακόμη να συνέλθει από την πιο καταστροφική έως εκείνη την εποχή σύρραξη στην Ιστορία: η Βρετανία υποστήριξε σθεναρά την Ελλάδα και έναν μήνα αργότερα η πίεση της διεθνούς καταδίκης υποχρέωσε τον Μουσολίνι να αποσύρει τα στρατεύματά του από την Κέρκυρα, με την πρώτη προσπάθειά του για προσάρτηση ξένων εδαφών να έχει ναυαγήσει. Φαινομενικά είχε ταπεινωθεί, αλλά κάτι μέσα του είχε ενισχυθεί από την παράτολμη ενέργεια. Αυτή η απόπειρα μεσογειακού εκφοβισμού τον είχε καταστήσει το επίκεντρο της παγκόσμιας προσοχής· επιτέλους, ήταν κάποιος στην παγκόσμια σκηνή. Είχε αναγκάσει τους διεφθαρμένους μπουρζουάδες και την παρηκμασμένη αριστοκρατία και τις εφημερίδες της Δύσης να τον προσέξουν. Η Ιταλία δεν ήταν πλέον απλώς μία ηλιόλουστη περιοχή μακαρονοφάγων, μεθυσμένων τραγουδιστών όπερας, όπου στερημένες σεξουαλικά Βορειοευρωπαϊές πήγαιναν για να βρουν τον έρωτα· επιτέλους, η Ιταλία ήταν μία ισχυρή στρατιωτική δύναμη. Όπως το έθετε ο ίδιος ο Μουσολίνι: «Είναι έγκλημα να μην είσαι ισχυρός».

Δεν υπάρχει τίποτα το εγγενώς «φασιστικό» ή ακόμη και σκληρό σ' αυτή τη δήλωση. Ο Ουίνστον Τσόρτσιλ, για παράδειγμα, θα συμφωνούσε ολόψυχα, όπως θα έκανε και σχεδόν κάθε ηγέτης δημοκρατικής χώρας που επιθυμεί να διατηρήσει την ασφάλειά της. Το γεγονός ότι σήμερα δεν είναι πολιτικά ορθό να προφέρει κανείς μία τέτοια φράση, δεν πρέπει να μειώνει την καθαρή αξία της. Το πρόβλημα είναι: Πότε το να είναι κανείς νόμιμα «δυνατός» εξελίσσεται σε επικίνδυνη επιθετικότητα; Για τον Μουσολίνι, το όριο ήταν πολύ λεπτό, αν υπήρχε καθόλου, και είναι αλήθεια ότι κατά τη δεκαετία του 1920 φρόντισε γίνει ενοχλητικός στην ευρωπαϊκή σκηνή. Ο Νοτιοαφρικανός ηγέτης, στρατηγός Γιαν Σματς, τον θεωρούσε ως κάποιον που «τρέχει τριγύρω δαγκώνοντας τους πάντες». Ο Μουσολίνι ήταν ένας από τους πρώτους ηγέτες που αναγνώρισαν το νέο σοβιετικό καθεστώς το 1924, βλέποντας στον Βλαντίμιρ Λένιν τον αντικατοπτρισμό του εαυτού του στην άκρα Αριστερά. Για ένα διάστημα εποφθαλμιούσε την Τουρκία ως πιθανό στόχο για μια ιταλική αποικία. Εκείνη όμως που του άνοιξε περισσότερο την όρεξη ήταν η Βαλκανική Χερσόνησος με την αλυσίδα των σχετικά αδύναμων χωρών της – Γιουγκοσλαβία, Αλβανία και Ελλάδα. Ιδίως η Ελλάδα, με τη μακρά και κυματοειδή ακτογραμμή της, πρόσφερε πολλά πλεονεκτήματα στον βρετανικό Στόλο της Μεσογείου, ο οποίος μπορούσε να κρύβεται εκεί και να απειλεί την κυριαρχία της Ιταλίας στη *Mare Nostrum* της.

Το ιταλικό στρατιωτικό κατεστημένο γενικά εμψυχώθηκε από τον νέο, θορυβώδη ηγέτη του. Η ντροπή του Καπορέτο είχε αφήσει μία επίμονη πικρή γεύση στο ιταλικό έθνος. Η διακήρυξη του Μουσολίνι ότι οι Ιταλοί έπρεπε να καλλιεργήσουν στο μυαλό τους μία «μόνιμη κατάσταση πολέμου» το δίχως άλλο τόνωσε το κύρος και των τριών όπλων. Όπως δήλωνε ο Μουσολίνι, η ιταλική αεροπορία που σκόπευε να οικοδομήσει προοριζόταν να εξουσιάζει τους ουρανούς της Μεσογείου. Πολλά απ' αυτά ήταν βεβαίως απλώς μεγαλοστομίες και ο Μουσολίνι το ήξερε. Αν όμως κρατούσε χαρούμενους τους Ιταλούς πατριώτες (και τον εαυτό του στην εξουσία) και έκανε τους ξένους να διστάζουν να τον αντιμετωπίσουν, τότε η τακτική αυτή απέδιδε.

Ωστόσο, ένας σημαντικός θεσμικός παράγοντας της ιταλικής ζωής διατήρησε τον έντονο σκεπτικισμό του σχετικά με τον Μουσολίνι και το φασιστικό κίνημα και αυτός ήταν η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία. Το Βατικανό, παρότι είχε εγκρίνει πρόθυμα την καταστολή της σοσιαλιστικής και κομμουνιστικής απειλής, καθώς και της μασονίας, δεν έπανε να νιώθει εξαιρετικά άβολα με το δόγμα του Μουσολίνι περί σχεδόν απεριόριστης κρατικής εξουσίας, το οποίο ερχόταν σε άμεση αντίθεση με τα προαιώνια χριστιανικά ιδεώδη. Δεν μπορούσε επίσης να ξεχάσει τον παλαιότερο ακραίο αντικληρικαλισμό του Μουσολίνι: ένα από τα πρώιμα δημοσιευμένα κείμενά του είχε ως τίτλο *Ο Θεός δεν υπάρχει* (αποσύρθηκε γρήγορα από την κυκλοφορία όταν ανέβηκε στην εξουσία). Έστω και αργοπορημένα όμως, αντιλαμβανόμενος τον κεντρικό ρόλο που είχε ο καθολικισμός σε όλες τις πλευρές της ιταλικής ζωής, είχε ξεκινήσει μία σειρά επαφών με τον πάπα Πίο ΙΑ΄, οι οποίες το 1929 τερμάτισαν σχεδόν μισό αιώνα παγερών σχέσεων μεταξύ του παπισμού και της κυβέρνησης της Ρώμης με ένα κονκορδάτο το οποίο οριοθετούσε το κρατίδιο του πάπα στις σημερινές διαστάσεις που έχει η ανεξάρτητη Πόλη του Βατικανού και εξομάλυνε τις σχέσεις τους. Ωστόσο, η εγκαρδιότητά του έναντι των ιερών ήταν μόνο επιφανειακή: του χρησίμευαν απλώς και μόνο για να κρατάει τους πιστούς πειθήνιους και κατά περιστάσεις να τους χρησιμοποιεί σαν εργαλεία για την εξωτερική πολιτική του κατά των προτεσταντικών και ορθόδοξων δυνάμεων.

Τη δεκαετία του 1930 ο Μουσολίνι, που είχε καθιερωθεί ως Ντούτσε, βρισκόταν στο αποκορύφωμα των επιθετικών ικανοτήτων του. Είχε ζυγίσει με ακρίβεια πλέον τις δυτικές και βόρειες ευρωπαϊκές δημοκρατίες: επρόκειτο για άτολμες κυβερνήσεις που εξουσιάζονταν από το χρήμα και τα μέσα ενημέρωσης και που ο κυρίαρχος φόβος τους για

άλλον έναν πόλεμο τις καθιστούσε εύκολα θύματα για ισχυρότερους χαρακτήρες. Αντιλαμβανόταν αυτό που δεν αντιλαμβάνονταν πολλοί βορειώς των Άλπεων – ότι η νότια Ευρώπη είναι θεμελιωδώς διαφορετική από τη βόρεια ως προς τη νοοτροπία και την ιστορική κουλτούρα της. Η Μεγάλη Βρετανία, για παράδειγμα, μπορούσε ορθώς να θεωρεί τον εαυτό της ως το πρότυπο, έστω και ατελές, της κοινοβουλευτικής διακυβέρνησης. Στα μάτια του Μουσολίνι όμως, η Βρετανία ήταν μία παρακμάζουσα δύναμη που είχε παραλύσει από τη μαχητική Αριστερά της εργατικής τάξης και είχε αποχανωθεί από τη νωθρότητα και την ηθική σήψη μιας συντηρητικής αριστοκρατίας που επιβίωνε από το λίπος της αυτοκρατορίας. Οι αυτοκρατορίες θα έπρεπε να αποτελούν το αντάλλαγμα αδιάστατων ηγεσιών και ενός δραστήριου και σκληρά εργαζόμενου λαού, όχι αλαζόνων αριστοκρατών. Κι έτσι, το 1934, ο Ντούτσε άρχισε να δείχνει στον κόσμο πώς νόμιζε ότι θα έπρεπε να γίνει αυτό.

Η πλειονότητα των Ιταλών τον υποστήριζε ένθερμα. Μέχρι τότε, τον 20ό αιώνα, είχαν πλήρη επίγνωση της θέσης τους ως «μη εχόντων» στη σκιά των πλουσιότερων δυνάμεων. Η Βρετανική Αυτοκρατορία περιλάμβανε περίπου το ένα τέταρτο της χερσαίας επιφάνειας της υδρογείου και μισό δισεκατομμύριο ανθρώπους. Μετά ερχόταν η Σοβιετική Ένωση, με 170 εκατομμύρια ανθρώπους κάτω από το κόκκινο λάβαρό της, και τρίτη η Γαλλία, για να μην αναφέρουμε τις αναπτυσσόμενες ΗΠΑ στην άλλη πλευρά του Ατλαντικού. Σε σύγκριση με αυτές τις χώρες η Ιταλία ήταν αρκετά μικρός παίκτης. Ο μέσος Ιταλός εργαζόμενος έπαιρνε περίπου τον μισό μισθό του Βρετανού ή Γάλλου ομόλογού του· οι Ιταλοί επιχειρηματίες δε διέθεταν τα κεφάλαια για να συναγωνιστούν τους πλουσιότερους Βρετανούς, Αμερικανούς ή Γάλλους αντιπάλους τους. Δεν είναι παράξενο που τόσο τα (ελεγχόμενα) εργατικά σωματεία όσο και το ιταλικό επιχειρηματικό κατεστημένο υποστήριζαν ενεργά τη δημιουργία μιας αυτοκρατορίας για λογαριασμό της Ιταλίας. Και σε περίπτωση που κάποιος δε λάμβανε το μήνυμα, η Μεγάλη Ύφεση των αρχών της δεκαετίας του 1930 φαινόταν να επιβεβαιώνει ότι ο ανταρχικός φασισμός αποτελούσε τον καλύτερο δρόμο για να διατηρηθεί ένα αξιοπρεπές πιάτο ζυμαρικών σε κάθε τραπέζι.

Ο Μουσολίνι ποτέ δεν ασχολήθηκε με την Κοινωνία των Εθνών και σίγουρα δεν ήταν ο μόνος στην Ευρώπη που την αντιμετώπιζε ως μία λίγο ως πολύ ελιτίστικη λέσχη συζητήσεων· ακόμη και οι ΗΠΑ είχαν αρνηθεί να ενταχθούν σ' αυτήν, παρόλο που ως ιδέα την είχε συλλάβει

έναν από τους προέδρους τους, ο Γούντροου Ουίλσον. Όπως συνέβαινε και με τον Χίτλερ στη Γερμανία που επανεξοπλιζόταν, ο Μουσολίνι διέβλεψε σωστά την έλλειψη σθένους που υπήρχε στην Κοινωνία των Εθνών. Παρ' όλα αυτά, ανέλαβε ένα σοβαρό ρίσκο, όταν στα τέλη του 1935 επιτέθηκε στην Αιθιοπία, τη μόνη χώρα της Αφρικής που παρέμενε ελεύθερη χωρίς να είναι αποικία. Με απεριορίστη χρήση αεροπορικών βομβαρδισμών αδιακρίτως και δηλητηριωδών αερίων, οι απηρχαιωμένες αιθιοπικές δυνάμεις σύντομα υπέκυψαν. Η Αιθιοπία όμως δεν επρόκειτο να είναι μία απλή αποικία, σύμφωνα με το βρετανικό μοντέλο· η χώρα προσαρτήθηκε πλήρως και επισήμως στην Ιταλία στις 9 Μαΐου 1936. Είναι αλήθεια πως η Κοινωνία των Εθνών αντέδρασε σ' αυτή την απροκάλυπτη επιθετικότητα σε βάρος ενός από τα μέλη της, αλλά οι κυρώσεις που επέβαλε ήταν πολύ λίγες και ήρθαν πολύ αργά. Ο Ντούτσε είχε ξεγελάσει τη Βρετανία και τη Γαλλία, των οποίων οι άτολμοι διπλωμάτες φοβούνταν πως σε περίπτωση που επέβαλλαν αυστηρότερες κυρώσεις, μπορεί να έσπρωχναν την Ιταλία στην αγκαλιά της Γερμανίας – κι έτσι πούλησαν την Αιθιοπία.

Το 1936 ήταν κρίσιμη χρονιά. Με την Αιθιοπία στο πλευρό του, ο Μουσολίνι έψαξε να βρει έναν τρόπο να εξασφαλίσει πολεμική εμπειρία για τις ένοπλες δυνάμεις του και τον βρήκε στον ισπανικό εμφύλιο πόλεμο. Αμέσως μόλις ξέσπασαν οι μάχες, έστειλε με πλοία φορτία όπλων, άρματα μάχης και αεροσκάφη, μαζί με 100.000 στρατιώτες και τεχνικούς, να βοηθήσουν τις δυνάμεις του εθνικιστή στρατηγού Φρανθίσκο Φράνκο. Η συμβολή του βοήθησε τον Φράνκο να υπερισχύσει στην τριετή σύρραξη, ενώ τα δημοκρατικά έθνη της Δύσης αμφιταλαντεύονταν χωρίς αποτέλεσμα. Η ιταλική συμμετοχή στην Ισπανία δεν υπήρξε χωρίς προβλήματα όπως ισχυριζόταν ο Μουσολίνι. Πολλοί από τους άνδρες ήταν ελλιπώς εκπαιδευμένοι μελανοχίτωνες «εθελοντές», καθώς ο τακτικός ιταλικός στρατός ήταν απρόθυμος να εμπλακεί. Ο Ντούτσε όμως επέμεινε ότι οι Ισπανοί Δημοκρατικοί θα ηττούνταν μέσα σε λίγες εβδομάδες. Αυτό δεν επρόκειτο να συμβεί και οι Ιταλοί υπέστησαν σημαντικές απώλειες, με περίπου 6.000 νεκρούς και αγνοούμενους, για να μην αναφέρουμε το τεράστιο οικονομικό κόστος. Ο Μουσολίνι θα διέπραττε το ίδιο λάθος λίγα χρόνια αργότερα κατά της Ελλάδας.

Το 1939, το μήνυμα που τόσο ο Φύρερ όσο και Ντούτσε διάβαζαν στη διεθνή πολιτική ήταν για μία ακόμη φορά ότι η ισχύς δημιουργεί το δίκαιο: μία ιδέα που στην πραγματικότητα ανάγεται στην κλασική Αθή-

να του 5ου αιώνα π.Χ. Για τον Μουσολίνι, τα Βαλκάνια έμοιαζαν τώρα να είναι ένα ώριμο φρούτο. «Η θέλησή μου δε γνωρίζει εμπόδια», έλεγε με ενθουσιασμό καθώς απέσυρε τους άνδρες του από την Ισπανία και ετοιμαζόταν να τους στείλει στην Αλβανία. Αυτή η πάμφτωχη χώρα βρισκόταν στην πραγματικότητα κάτω από τον ιταλικό οικονομικό έλεγχο για κάμποσο καιρό, αλλά ο Μουσολίνι χρειαζόταν να το επισημοποιήσει, κάτι που έκανε την 8η Απριλίου 1939, όταν προσάρτησε επισήμως τη χώρα. Τη γλίτωσε και με αυτό το ρίσκο· έχοντας επίγνωση ότι μπορούσε να πυροδοτήσει έναν ευρωπαϊκό πόλεμο και ξέροντας πιθανώς ότι οι Γερμανοί δε νοιάζονταν αν θα ενεργούσε απερίσκεπτα στη Μεσόγειο, θριαμβολογούσε γι' αυτή τη νέα επίδειξη στρατιωτικής ισχύος. Πάνω απ' όλα, η Αλβανία θα αποτελούσε μία βάση απ' όπου θα μπορούσε να απειληθεί και να πιεστεί η Ελλάδα, κι αν ήταν απαραίτητο να υποστεί εισβολή, για να εμποδιστεί το βρετανικό Βασιλικό Ναυτικό να χρησιμοποιήσει την πολύμορφη ακτογραμμή της Ελλάδας και το πλήθος των νησιών της.

Το Ύψωμα 731 ήταν το σκηνικό μιας από τις αγριότερες μάχες του Ελληνοϊταλικού Πολέμου στην Αλβανία, την οποία παρακολούθησε διά ζώσης και ο ίδιος ο Μουσολίνι. Στις 9 Μαρτίου 1941 οι Ιταλοί εξαπέλυσαν την ανοιξιάτικη επίθεσή τους, με σκοπό να βάλουν τέλος στις επί τέσσερις μήνες ταπεινωτικές υποχωρήσεις του στρατού τους. Στόχος ήταν δύο παράλληλες πεδιάδες όπου έστεκε το Ύψωμα 731, το οποίο και έπρεπε να καταλάβουν από τους Έλληνες πάση θυσία.

Το VIII ιταλικό Σώμα Στρατού, μέρος της 11ης Στρατιάς του Τζελόζο, είχε την αποστολή να καταλάβει το ύψωμα, ανοίγοντας την επίθεση με την 38η Μεραρχία Πεζικού «Πούλιε». Απέναντί τους βρισκόταν η ελληνική 1η Μεραρχία του Β' Σώματος Στρατού, με την 4η και 6η Μεραρχία στα πλάγια.

Επί δεκαεπτά ημέρες, ύστερα από σφοδρό φραγμό πυρός του πυροβολικού, αποτέλεσμα του οποίου ήταν να μειωθεί το ύψος του λόφου κατά έξι μέτρα, οι Ιταλοί ρίχτηκαν με γενναιότητα στους Έλληνες στρατιώτες, οι οποίοι τους αναχαίτισαν προκαλώντας τους τρομακτικές απώλειες. Δόθηκαν μάχες σώμα με σώμα με ξιφολόγχες και οι Έλληνες κατάφεραν να κρατήσουν τις θέσεις τους.

Ο Μουσολίνι ήθελε τη νίκη για να εντυπωσιάσει τον Φύρερ. Αντ' αυτού η αιματηρή πανωλεθρία του Υψώματος 731 έπαιξε τον ρόλο της στην απόφαση του Χίτλερ να αναβάλει την εισβολή στη Ρωσία κατά τέσσερις εβδομάδες τουλάχιστον, καθυστέρηση που, μαζί με άλλους παράγοντες, συνέβαλε ώστε να του στοιχίσει τελικά την έκβαση του πολέμου.

Εκδόσεις ΨΥΧΟΓΙΟΣ

www.psichogios.gr

ΚΩΔ. ΜΗΧ. ΣΤ.Σ. 25066

Γ Ι Α Α Ν Α Γ Ν Ω Σ Τ Ε Σ Μ Ε Α Π Α Ι Τ Η Σ Ε Ι Σ